

УДК 342.56 (1–87+477)

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Т. Я. Фортуна,
аспірант кафедри цивільного
права та процесу Львівського
національного університету
імені Івана Франка

Розширення зовнішньоекономічних і культурних зв'язків між країнами є характерною ознакою нашого часу. Проблема визнання і виконання рішень іноземних судів, зокрема й іноземних недержавних установ, до яких належать арбітражні та третейські суди, існує давно, але розглядалася вона науковцями в основному лише через призму виконання міжнародних договорів, а під кутом охорони і захисту прав громадян і юридичних осіб це питання стає дедалі актуальнішим, що зумовлюється розвитком міжнародних економічних відносин. Історичні і економічні передумови розвитку цього інституту міжнародного права розглянуті у багатьох працях видатних науковців, зокрема Л. А. Лунца, Н. І. Маришевої, М. М. Богуславського, В. В. Васильченка та інших.

Рішення суду є актом правосуддя, який захищає права сторін та охороняє правопорядок у державі. Норма матеріального права є юридичною підставою рішення, а юридичні факти, встановлені судом у судовому засіданні, утворюють фактичну підставу. Отже, рішенням суду остаточно вирішується спір по суті, тобто усувається невизначеність правовідношення, і після набрання ним законної сили унеможливується повторне звернення до суду тієї ж особи чи її правонаступника з вимогою про той самий предмет і з тих самих підстав.

Дія судового рішення, винесеного судом однієї держави, обмежена територією цієї держави, оскільки судові рішення розглядається як частина правопорядку тієї держави, в межах юрисдикції якої воно було винесене. Причому обов'язку визнавати іноземне судові рішення в силу загальних норм міжнародного права не існує. Тому проблеми визнання і виконання іноземних судових рішень надзвичайно актуальні для ефективного вирішення спорів з іноземним елементом.

Визнання на території держави рішень судів іншої держави означає надання цим рішенням такої ж юридичної сили, яку мають рішення судів даної держави, що вступили в законну силу. Примусове виконання іноземного судового рішення – це надання відповідним компетентним органом владного розпорядження, за яким іноземне судові рішення прирівнюється до рішення національного суду з усіма тими наслідками, які з цього прирівнювання випливають.

Залежно від випадку достатньо, щоб рішення було тільки визнане (наприклад, про розірвання шлюбу). Інші рішення мають ще бути виконані, тобто піддані спеціальній процедурі (наприклад, видача екзекватури – винесення судом після розгляду клопотання постанови про дозвіл виконання, чи реєстрація в реєстрі). Отже, визнання іноземного судового рішення є необхідною передумовою (*conditio sine qua non*) його виконання.

У 2001 р. в Україні вперше з'явилося законодавче визначення понять «визнання» та «виконання» рішень іноземних судів. Їх тлума-

У статті досліджено поняття визнання рішень іноземних судів та визначено співвідношення між поняттями «визнання» та «виконання». Визначено правову природу зазначених процесуальних інститутів, окреслено коло проблем, які зустрічаються у практиці визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні, та запропоновано шляхи вдосконалення законодавчого регулювання.

Ключові слова: визнання рішення іноземного суду, виконання рішення іноземного суду, видача екзекватури, реєстрація рішення

чення містилося у Законі України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів» від 29 листопада 2001 р. На сьогодні вказаний закон втратив свою юридичну силу у зв'язку із прийняття нового Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. Особливості щодо визнання та виконання рішень іноземних судів нині регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. та розділом VIII Цивільного процесуального кодексу України.

Джерелами правового регулювання питань визнання і виконання рішень іноземних судів є внутрішнє національне законодавство, зокрема Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р., Закон України від 23 червня 2005 р. «Про міжнародне приватне право», Закон України від 21 квітня 1999 р. «Про виконавче провадження», Закон України від 24 лютого 1994 р. «Про міжнародний комерційний арбітраж» та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Нью-Йоркська конвенція про стягнення аліментів за кордоном 1956 р., Гаазька конвенція з питань цивільного процесу 1954 р., Нью-Йоркська конвенція про визнання і виконання рішень іноземних арбітражів 1958 р., Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. тощо.

Відповідно до ст. 81 Закону України «Про міжнародне приватне право» в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають з цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироків іноземних судів у кримінальних справах у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили і підлягають визнанню та виконанню на території України відповідно до міжнародних договорів України або за принципом взаємності за домовленістю *ad hoc* (арбітраж, спеціально створений для розгляду конкретної справи) з іноземною державою.

Відповідно до ст. 390 Цивільного процесуального кодексу України рішення іноземного суду визнається та виконується в Україні, якщо його визнання та виконання передбачене чинними міжнародними договорами України або за принципом взаємності за домовленістю *ad hoc* з іноземною державою.

Значний вплив на правильне застосування

норм щодо виконання рішень іноземних судів має постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» від 24 грудня 1999 р. № 12. У цьому акті подано перелік нормативних актів, якими повинен керуватись суд при розгляді заяви про визнання та виконання рішень. Позитивним також є наявність у вказаній постанові визначеного кола рішень, що підлягають визнанню та виконанню. В постанові зазначається, що судами розглядаються питання про визнання й виконання лише тих рішень іноземних судів та арбітражів, коло яких визначене міжнародним договором, що поширюється на ці правовідносини.

У деяких міжнародних договорах поняття «рішення» охоплює також рішення органів юстиції у господарських справах, рішення інших органів, до компетенції яких належить вирішення цивільних і сімейних спорів, — акти нотаріату, органу реєстрації актів цивільного стану та органів опіки та піклування. У будь-якому разі рішення повинно бути винесене від імені держави судом України чи іншим органом, на який державою покладено обов'язок вирішення цивільних справ. Таке широке визначення поняття «рішення» сприяє більш повному захисту суб'єктивних прав та інтересів осіб.

Визнання іноземного судового рішення — необхідна передумова його виконання в країні визнання. Визнання на території держави рішень судів іншої держави означає надання цим рішенням такої ж юридичної сили, яку мають рішення судів цієї держави, які набрали законної сили, вони набувають властивостей неспростовності, виключності, а рішення про присудження — також і виконуваності, вони обов'язкові для посадових осіб і органів державної влади цієї держави. Для того щоб рішення іноземного суду мало правові наслідки на території України, воно повинно бути визнане судом України відповідно до закону чи міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Під визнанням рішення іноземного суду розуміється поширення законної сили рішення іноземного суду на територію України в порядку, встановленому законом України.

У науковій літературі висловлено різні думки щодо змісту поняття «визнання» рішень іноземних судів. Як правило, питання про визнання рішення іноземного суду аналізується окремо від

питання його виконання. Визнанням іноземного судового рішення вважають юридичний акт, у результаті якого законна сила цього рішення поширюється на територію держави, в якій воно визнається. На думку Д. Аверіна, юридичний акт про визнання є особливою формою дії правової норми, на підставі якої постановлено рішення, що не має вираження в якійсь процесуальній нормі. Цю думку поділяє і П. Євсєєв, який вважає, що визнання рішення іноземного суду означає визнання за ним тих якостей, які має рішення місцевого суду [5, 616]. Визнання відбувається без будь-якого провадження.

Інші вчені вважають наведені міркування справедливими, але тільки щодо судових рішень, які не потребують примусового виконання, тобто якщо немає необхідності застосовувати до боржника певні заходи стягнення. Проте, на їхню думку, ці визначення не передбачають визнання судових рішень про присудження. А Є. Гусєв вважає, що зміст поняття «визнання» іноземного судового рішення повинно охоплювати і рішення про визнання, і рішення про присудження, оскільки визнання іноземного рішення є необхідною передумовою його виконання. На думку Л. Лунца, Н. Маришевої, М. Богуславського, визнати іноземне судове рішення означає допустити підтвердження цивільних прав і обов'язків у тому ж розумінні, як це було б зроблено рішенням власного суду [4, 169]. Це визначення певною мірою є одностороннім, оскільки підтвердження у судовому рішенні спірного права становить тільки передумову імперативного елемента судового рішення, спрямованого в адресу сторін наказу суду вчиняти певні дії чи дотримуватись певної поведінки. На думку А. Клейнмана, визнання рішення іноземного суду означає визнання його загальнообов'язковості, яка охоплює: 1) виключність, 2) неспростовність, 3) можливість примусового виконання за позовами про присудження, 4) преюдиціальність.

Враховуючи наведене вище, під **визнанням іноземного судового рішення**, на нашу думку необхідно розуміти *поширення законної сили, неспростовності, виключності рішення іноземного суду на територію держави, яка визнає це рішення*. Так, наявність визнаного рішення іноземного суду є підставою для відмови в прийнятті заяви або припиненні справи, що знаходиться в провадженні суду, між тими ж сторонами, з того ж предмета і підстав. Визнані рішення іноземних судів набувають властивості незаперечності, виключності, а рішення про присудження — ще й підлягають виконанню. Як перші, так і другі ста-

ють обов'язковими для службових осіб і відповідних органів держави, суд якої визнав їх. Тому визнання та виконання іноземних судових рішень на території України означає поширення на них загальнообов'язковості у межах України.

Під **виконанням рішення іноземного суду** необхідно розуміти *застосування засобів примусового виконання рішення іноземного суду в порядку, визначеному законодавством держави, на території якої виконується іноземне рішення*. Допустимість визнання і виконання іноземного судового рішення визначається внутрішнім законодавством кожної конкретної країни, а також її міжнародними договорами. Інститут визнання і виконання іноземних судових рішень, звільняючи позивача від необхідності звертатися для захисту порушеного права обов'язково в іноземний суд, істотно полегшує захист прав суб'єктів правовідносин з іноземним елементом. Загальним для світової практики стосовно визнання і виконання рішень іноземних судів є вимога взаємності з боку держави, суд якої виніс рішення, що вимагає виконання. У світовій практиці існують декілька основних систем, за якими здійснюється виконання рішень іноземних рішень. Зокрема Л. А. Лунц та Н. І. Маришева виділяють дві системи: система екзекватури, за якою здійснюється визнання і виконання іноземного судового рішення як такого; система англо-американського загального права (система сумарного права), за якою іноземне судове рішення є основою для нового (у країні, де необхідне визнання та/або виконання рішення) судового розгляду, за якого іноземне рішення створює презумпцію для того, на чію користь його винесено.

М. М. Богуславський виокремлює три системи виконання рішень іноземних судів. Саме для виконання іноземного судового рішення вимагається перевірка його правильності з формальної точки зору, несуперечності публічному порядку держави суду та ряду інших умов (Італія); для виконання іноземного судового рішення необхідна видача екзекватури (Франція, Бельгія, держави Африки); для виконання іноземних судових рішень, винесених в державах, які надають взаємність стосовно виконання рішень, вимагається реєстрація рішень у спеціальному реєстрі (Велика Британія) [1, 430].

Як вважає В. В. Васильченко, законодавством переважної більшості зарубіжних країн визнаються дві основні системи виконання рішень іноземних судів: шляхом видачі екзекватури — національний суд після розгляду відповідного клопотання виносить постанову про дозвіл на виконан-

ня рішення іноземного суду (така система є характерною для Франції, Німеччини та ряду інших країн романо-германської правової сім'ї); шляхом реєстрації рішення у спеціальному реєстрі: зареєстроване рішення іноземного суду є підставою для нового судового розгляду, причому воно створює презумпцію на користь стягувача (сюди належать переважно країни англо-американської системи загального права) [2, 163].

На нашу думку, до системи виконання рішень іноземних судів слід відносити: систему екзекватури; систему, за якою здійснюється перевірка правильності рішення, що підлягає визнанню та виконанню з формальної точки зору, а також встановлення його несуперечності публічному порядку держави суду; система, за якою необхідна реєстрація рішення, що підлягає визнанню і виконанню, винесеного в державах, які надають взаємність стосовно виконання рішень у спеціальному реєстрі; система англо-американського загального права, за якою іноземне судове рішення є основою для нового судового розгляду, при якому іноземне рішення створює презумпцію для того, на чію користь воно винесене.

Реформа національного законодавства України є важливим кроком у приведенні його у відповідність до вимог Ради Європи, а також більш детальної регламентації понять, що використовуються в процесі визнання і виконання рішення іноземного суду на території України. Тому вба-

чаємо за необхідне внести зміни до Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. і викласти статтю 81 в такій редакції: «Визнання та виконання рішень іноземних судів у справах, що виникають з цивільних, господарських, сімейних та трудових правовідносин, вироків іноземних судів у кримінальних справах в частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, в коло повноважень яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили, здійснюється у порядку, встановленому законодавством України та міжнародними договорами, які ратифіковані Верховною Радою України».

Доречно також було б, щоб у всіх міжнародних договорах про надання правової допомоги вказувалося на визнання і виконання у договірних державах поряд з рішенням установ юстиції у цивільних справах рішень третейських судів. У договорах, де вказано про визнання рішень, які не потребують примусового виконання, постановлених іншими установами, компетентними у цивільних справах, доречно вказати на визнання і тих рішень, які потребують примусового виконання, постановлених цими ж установами.

Удосконалення законодавства з питань визнання і виконання рішень іноземних судів сприятиме належному їх вирішенню на практиці.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Богуславский М. М.* Международное частное право : учеб. – 5-е изд., перераб. и доп., с изм. – М. : Юристь, 2006. – 606 с.
2. *Васильченко В. В.* Науково-практичний коментар Закону України «Про міжнародне приватне право». – К. : Істина, 2007. – 197 с.
3. *Луц Л. А., Марьшева Н. И.* Курс международного частного права. Международный гражданский процесс. – М., 1976.
4. *Луц Л. А.* Курс международного частного права : В 3 т. – Т. 3: *Луц Л. А., Марьшева Н. И.* Международный гражданский процесс. – М. : Спарк, 2002. – 1007 с.
5. *Международное частное право // под ред. Г. К. Дмитриевой.* – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008 – 688 с.
6. *Международное частное право : учеб. пособ. / отв. ред. Н. И. Марьшева.* – М. : Юристь, 2006. – 348 с.
7. *Фединяк Г. С., Фединяк Л. С.* Міжнародне приватне право : підручн. – Вид. 3-тє, доп. і переробл. – К. : Атіка, 2005. – 543 с.

Фортуна Т. Я. Понятие и правовая природа признания и исполнения решений иностранных судов в Украине

В статье исследовано понятие признания решений иностранных судов и установлено соотношение между понятиями «признание» и «исполнение». Определена правовая природа обозначенных процессуальных институтов, очерчен круг проблем, которые встречаются в практике признания и исполнения решений иностранных судов в Украине, а также предложены пути улучшения законодательного регулирования.

Ключевые слова: признание решения иностранного суда, исполнение решения иностранного суда, выдача экзекватуры, регистрация решения

Fortuna Taras. The concept and legal nature of the recognition and enforcement of foreign judgments in Ukraine

This article explores the concept of recognition of foreign judgments and defined the relationship between the concepts of «recognition» and «execution», the legal nature of these procedural institutions is defined, the range of problems encountered in the practice of recognition and enforcement of foreign judgments in Ukraine is key-lined and the ways to improve legal regulation are suggested.

Key words: recognition of foreign court decisions, enforcement of foreign court decisions, exequatur, registration of decision